

Karel Bačer | Gregorčičeva mladost

(Odlomek iz življenjepisa.)

Planinski svet, ki ga Gregorčič toliko opeva v svojih pesmih, leži v srednji Soški dolini med Tolminom in Kobaridom. Na severu in jugu ga obdaja visoko pogorje, ki se vleče v smeri od zahoda proti vzhodu. Skozi ta svet si med rodovitnimi njivami in senožetmi v vijugastem toku išče poti modra Soča.

Vrsno, Gregorčičev rojstni kraj, leži na levem bregu Soče, uro in pol hoda od Kobarida. Na isti planoti sta v bližini še dve manjši vasi — Krn in Selce, nad njima pa se dviga piramidasti Krn. V cerkvenem oziru spada Vrsno pod faro pri Svetem Duhu na Libušnjem v tolminski dekaniji; še v osemdesetih letih preteklega stoletja je vas štela okoli tri sto prebivalcev; hiše so bile postavljene brez pravega reda in načrta, vendar v neki slikovitosti, vobče so bile spodaj kamnite, pokrite pa s slamnatimi strehami, ki so imele visoka, s kamni obložena slemena. Ker je le malokatera hiša imela dimnik, so bile nad vrati skoraj vse okajene prav do podstrešja.¹

Za tamkajšnje prebivalce je kakor menda za vse planince značilna ne-navadna navezanost na dom, ki se pri trajnem bivanju v tujem svetu rada sprevrže v neutешljivo domotožje. Tej lastnosti se pridružujejo: konservativno pojmovanje sveta in življenja, značajnost, globoka vernost in pa skromnost, ki je bržkone v zvezi z vsem ostalim življenjem, kajti majhna posest in nerodovitni gorski svet dajeta prebivalcu kljub skrbnemu delu vendarle komaj za vsakdanji kruh.

Gregorčičev rod je nasploh prav takšen, kot smo ga pravkar opisali, poleg tega menda še močno erotičen, pretežno veseljaški, dovolj bister, občutljiv in zamerljiv.²

Zadnjega januarja 1842 je osemnajstletni Jernej Gregorčič povedel pred oltar skoraj sedem let starejšo Katarino Gabršček. Oba sta bila iz Vrsna.³ Po sporočilu ljudi, ki so ga poznali, je bil Jernej veseljaški,⁴ bister kmečki fant, velike in močne postave;⁵ Katarina je bila tudi velike postave, vendar po mirnosti temperamenta pravo nasprotje svojega moža in pozneje celo precej otožna.⁶ Posest novoporočencev je morala biti več ko skromna, saj je kljub Jernejevemu skrbnemu gospodarstvu njegovo premoženjsko stanje l. 1859. bilo naslednje: ena osmina grunta s skupno vrednostjo nepremičnin tisoč osem sto goldinarjev; zemljiški davek je znašal osem goldinarjev in dva in dvajset krajcarjev, hišni pa štirideset krajcarjev.⁷ Spričo nerodovitnosti zemlje sta mlada zakonca morala že vnaprej računati na trdo življenje, zlasti še če bi družina narasla na več članov.

Naslednje leto (1843) se jima je rodil prvi otrok (Marija), 15. oktobra 1844 pa že drugi, tokrat deček. Krstili so ga še isti dan v cerkvi Sv. Duha na Libušnjem, ki je od Vrsnega oddaljeno komaj pol ure. Deček je dobil ime Simon, domači pa so ga klicali menda Šime. Sledili so mu potem še štiri sestre in dva brata.³

¹ Holz v Sn 1906/7, 122-3. — ² Sporočilo dr. D. Možine. — ³ Jernej Gregorčič, rojen 22. VIII. 1823 na Vrsnem, hišna št. 17; Katarina Gabršček, roj. 15. XI. 1816 na Vrsnem, hišna št. 5.

Tedaj je na Vrsnem splošno vladala precejšna revščina,⁶ tako tudi pri Gregorčičevih. V gmotnih stiskah so si pomagali tako, da so najnujnejše kupovali na up pri kobariškem trgovcu Andreju Gabrščku, po domače Komacu, in odplačevali potem jeseni, ko so prodali živino.⁹

Toda spričo svojega umnega gospodarstva in naravne bistrosti si je Jernej pri vašcanih pridobil ugled; znal jim je v stiskah svetovati, opravljal je namesto njih posle po uradih in bil zaradi svoje spretnosti vrsto let voljen za vaškega starešino in občinskega zastopnika pri županiji v Tolminu, pod katerega je tedaj Vrsno spadalo.¹⁰ Upravičena je torej domneva, da je Simon podedoval nekatere svoje duševne darove po očetu, iz čigar rodu sta izšla tudi vikar Anton Gregorčič in Simon Gregorčič mlajši, poznejši pesnik in prevajalec.¹¹ Po materi pa, ki se sicer ni dvigala nad povprečno kmečko ženo,¹² je podedoval nekatere lastnosti temperamenta, kakor mirnost in nagnjenost k melanholiji.

Glede na telesno konstitucijo moremo Simona označiti kot izrazitega astenika, ki nosi edino v obrazu nekaj pikničnih potez.¹³ Da je bil že ob rojstvu šibak, bi lahko domnevali po krstu, izvršenem že takoj na dan rojstva.¹⁴ Tej telesni pojavi so ustrezale naslednje lastnosti temperamenta: menjavanje razpoloženja ob najmanjših zunanjih spremembah, pri čemer so depresivne faze v rani mladosti bile najbrž še latentne; nagnjenost k samotarstvu in opazovanju življenjskih pojavov; sočustvovanje z bližnjimi; navezanost na življenje domače gorske vasi; trmoglavost. Od duševnih sposobnosti so domači zelo zgodaj opazili presenetljivo dober otrokov spomin,¹⁵ prav tako najbrž tudi izboren posluh.

Slikovitost domače okolice, bližina Krna, Soče in njenega slapa ter Soška dolina so pričele oblikovati mladega, dovtetnega duha. Odmaknjenost Vrsna prometnim žilam in z njo združen mir pa sta nemara še pospeševala že prirojeno odtujenost vsemu nekmečkemu življenju, ki se pozneje tako značilno v pesniškem delu pojavlja, podobno kot pri Prešernu, kot izraz vsega osebnega gorja in kot rezko nasprotje kmečke nepotvorjenosti in sreče.

Od dejstev, ki so odločilno posegla v Simonov razvoj, je treba omeniti prvi pouk pri libušenjskem vikarju Antonu Bevku, pozneje pa pri njegovem nasledniku, že omenjenem Antonu Gregorčiču.¹⁶ Ta je pregovoril Jerneja, da je

(Pismo libušenjskega vikarja Smrekarja Levcu 17. IV. 1882, danes v MAL.) — ⁶ Smrekar Levcu 17. IV. 1882; ga. Jospina Možina, pesnikova nečakinja, meni ustno 26. V. 1943. — ⁷ Ga. Ana Faninger meni u. 22. VIII. 1943. — ⁸ Ga. Možina u. 26. V. 1943. — ⁹ Gl. dr. Lovrenčičevo objavo Simonovega ubožnega spričevala v Mt 1938/9, str. 10. — ¹⁰ Holz v Sn 1906/7, 123; ga. Faninger meni u. 22. VI. 1943; Gregorčič Vrhovniku 13. VI. 1902: »Pod strešico dolgov in rev / imeli vzglavje smo iz plev! Kar popisujem . . . je — faktum.« (Pismo v UBL.) — ¹¹ Ga. Ana Faninger, roj. Gabršček, v rokopisnih spominih na Simona Gregorčiča, čigar ljubljenska je bila od svojih mladih let kot hči Gregorčičevih dobrotnikov. — ¹² O Jernejevi bistrosti in praktičnosti glej Smrekar Levcu 17. IV. 1882 in Burgar, Simon Gregorčič, str. 8; Simon imenuje svojega očeta 28. X. 1900 v pismu Vrhovniku: filozof — analfabet. (UBL.) — ¹³ Domnevam, da so v daljnem sorodstvu s tem rodom tudi drugi primorski inteligenti, n. pr. dr. Anton Gregorčič, šolski nadzornik Fran Sivec i. dr. — ¹⁴ Prim. Smrekar Levcu 17. IV. 1882; nadzornik Fran Sivec meni pismeno 6. VI. 1943. Iz materinega rodu je izšel politik in publicist Andrej Gabršček (Goriški Slovenci I., 205.) — ¹⁵ Poleg številnih običajnih oznak je važna zlasti Holčeva, čeprav se nanaša na odraslega Gregorčiča; imenuje ga moža tesnih prsi, šibkih nog in slabotnega srca. (Sn 1906/7, 86.) Ivančičevo sporočilo Vrhovniku 22. VI. 1907, da je po pripovedi Antona Gregorčiča bil brat Simon »krepak in polnoličen« otrok ter da je oslabil šele v šolah, ne izpodbija mojega mnenja; telesna konstitucija se namreč v svojem bistvu ne menja, kvečjemu se spremeni zunanji videz. Osnovne konstitucijske lastnosti so konstantne. (Prim. Kretschmer, Körperbau u. Charakter, 1929, 19.) — ¹⁶ Gregorčičeva svakinja in dolgoletna postrežnica Cilja Čebren je pripovedovala Ivančiču, da se je Simon rodil pred hišnimi vrati. Mati je namreč delala na polju, ko je prišel čas poroda; odšla je domov, toda vrata so bila zaklenjena in rodila je kar zunaj. (Ivančič Vrhovniku 22. VI. 1907.) — ¹⁷ Burgar, Simon Gregorčič, Življenjepis, 1907, str. 8. — ¹⁸ Bevk ga je učil od jeseni 1851 do maja 1852. (Smrekar Levcu 17. IV. 1882.) — ¹⁹ O nenavadni nadarjenosti gl. Burgar, n. d. 8. —

dal nenavadno nadarjenega¹⁷ sina v goriške šole. Gregorčič je privolil v vikarjev načrt toliko laže, ker je zaradi svoje mladosti lahko računal, da bo mogel še dolgo gospodariti sam, dočim bi v nasprotnem primeru moral prepustiti svoje mesto najstarejšemu sinu razmeroma zgodaj. Ta argument je bil baje mnogo odločilnejši kakor pa sinov talent.¹⁸

Jeseni 1852 je Simon vstopil v goriško nemško normalko. Po treh letih jo je končal z dobrim uspehom¹⁸ in vstopil v jeseni 1855 v gimnazijo.¹⁹

Vse kaže, da se v srednji šoli sprva ni nič kaj znašel. Zaman ga iščemo konec prvega leta v šolskem izvestju, kajti tu so navedeni samo oni učenci, ki so uspešno končali razred. V naslednjem letu pa je označen kot ponavljalac.

Začetni neuspeh gre deloma na račun šolskih razmer. V začetku leta 1855/6. je bilo vpisanih kar šest in sedemdeset prvošolcev, za goriško gimnazijo izredno visoko število.²⁰ Toda matematik Filip Pauschitz in latinec p. Roman Prettner sta neusmiljeno redčila dijaške vrste;¹⁸ konec leta je izdelalo le osem in trideset učencev, Gregorčič je dobil dvojko najbrž iz obeh predmetov.²¹

Pred začetkom novega šolskega leta je pregovoril očeta, da je še enkrat poskusil z njim.¹⁸ Šolnina je bila za družino precejšnja žrtev, saj je znašala štiri goldinarje na semester; oproščeni pa so je bili samo tisti siromašni učenci od drugega razreda dalje, ki so prejšnje leto izdelali z odliko ali vsaj s prvim redom.

Poskus se je obnesel, Gregorčič ponavljalac je bil odličnjak in zasedel po uspehu drugo mesto v razredu. Naslednje leto je bil drugi, v tretji in četrti pa celo najboljši odličnjak v razredu. V višji gimnaziji je bil uspeh tak: v peti, šesti in sedmi šoli drugi odličnjak, v osmi tretji v razredu, vendar brez odlike. Znova si jo je priboril pri maturi, vendar mesto ni razvidno.²²

Zaradi splošnega izvrstnega uspeha bi iz spričeval le težko mogli reči, za katere predmete je kazal posebno nadarjenost in smisel in kam je bilo usmerjeno zanimanje gimnazijca Gregorčiča. Redi se namreč stalno za malenkost spreminjajo, poleg tega pa ni nikjer rečeno, da bi šolska ocena bila zanesljivo merilo sposobnosti. Iz slovenščine na primer je dobil pri profesorju Šolarju šele v peti in šesti odlično, dasiravno sta se učenec in učitelj dobro razumela in se medsebojno cenila. Zato je toliko dragocenejše sporočilo Smrekarja, da je bil Gregorčič na splošno dober jezikoslovec, ki mu je bil pa slovenski jezik še posebno ljub.¹⁸

Med priljubljenimi predmeti sta bila vsekakor že zgodaj grščina in latinščina. Zanimanje za ta dva jezika sta morebiti pospeševala profesorja Steiner (latinščina od četrte do osme) in Holzinger (grščina od šeste do osme), ki sta edina dalj časa poučevala Gregorčičev razred,²³ glavna pobuda pa je kajpada bil lastni interes učenca. Ostal jima je Gregorčič zvest vse življenje, dasiravno se zaradi gmotnih razmer ni mogel posvetiti študiju klasične filologije, kakor je po maturi nameraval.

¹⁸ Smrekar Levcu 17. IV. 1882. — ¹⁹ Napačno leto 1856 navajajo: DS 1895, 1; Burgar 10; Štiberný 4; Grafenauer, Kratka zgodovina slovenskega slovstva 1917, 223, 1920, 228; Dornik, Poezije I., str. III. — ²⁰ Za šolske razmere sem imel povsod tam, kjer ne navajam drugače, vir v izvestjih goriške gimnazije. (Zbirka v UBL, vendar tudi tu manjkata oni za šolski leti 1858/9 in 1859/60.) Spričevala so ohranjena le za 3.-8. razred in so objavljena v Mt 1938/9, 9-13, 111-4, 142-4 (dr. J. Lovrenčič). — ²¹ Smrekar Levcu 17. IV. 1882; spričevalo nam ni znano. Da sta omenjena profesorja v resnici krepko mesarila, je razvidno iz tega, ker je bilo naslednje leto v prvi šoli obenem z Gregorčičem kar šestnajst ponavljalcev. («... Jahresbericht des K. K. Ober-Gymnasiums in Görz... 1857.») — ²² Dr. Lovrenčič meni v Mt 1938/9, 144, da je G. pri maturi prekosil vse součence, kar pa ni gotovo; spregledal je, da so maturanti v izvestju izjemoma navedeni po abecednem redu in ne po uspehu. —

Kar se tiče matematike, je imel po prvem neuspehu pri strogem Pauschitzu po večini prav dobro, le v sedmi, ko je znova dobil istega profesorja, je v prvem polletju zdrknil na zadostno in v drugem dobil dobro. Verjetno pa je, da Gregorčiču realni predmeti niso bili kdo ve kaj pri duši.

Učni jezik je bila na gimnaziji nemščina; slovenščina se je od 1853 poučevala v nižji v treh tečajih, obveznih za učence slovenske narodnosti, in sicer po tri ure na teden. Gregorčič je hodil kot prvo- in drugošolec v prvi tečaj, kot tretješolec v drugi tečaj, v tretjega pa kot četrtošolec. Za višjo gimnazijo je bil od 1857 en sam — ponavljalni tečaj, toda Gregorčič ga je obiskoval samo v peti in šesti šoli, kajti tedaj je z novo učno uredbo slovenščina postala pravi predmet, obvezen za vse dijake slovenske narodnosti.²⁴ Poučeval jo je poslej na goriški gimnaziji v vseh razredih po dve uri tedensko Janko Pajk.

Gregorčičevi učitelji slovenščine so bili: 1855/6 Andrej Respet, poznejši ravnatelj malega semenišča; naslednje leto (in če je bil G. l. 1857/8 že v drugem tečaju, tudi še tedaj) Andrej Marušič; za njim Ivan Šolar do konca šeste, v sedmi in osmi pa Janko Pajk.

Največjega pomena je bil nedvomno Šolar, tedaj eden najzavednejših slovenskih profesorjev, tudi sam slovenski pisatelj-filolog. Kot tak je bil sicer eden prvih Bonitzovih epigonov in je klasike čital le zavoľo slovnice,²⁵ vendar je na Gregorčiča tako vplival, da je še v kasnih letih trdil, da mu je prav Šolar odkril lepoto in bogastvo slovenskega jezika.²⁶ Šolar je navduševal učence za narodno delo, vplival pa je nanje tudi z lastnimi jezikoslovnimi spisi.

Med Šolarjevo zapuščino se je ohranil zanimiv zvezek šolskih nalog petošolca Gregorčiča.²⁷ Od enajstih vaj je ena ocenjena z izvrstno, vse druge s prav dobro. Za »Hannibalov značaj« je Šolar sodil, da je »jedro boljše kot beseda«, pri drugih pa razen poprav v besedilu in ocen ni nikake opombe. Naloge prav za prav niso nič nenavadnega, očitno je le dovolj tekoče izražanje in naravna dikcija. Za poznejšega poeta pa se mi zdi zlasti značilna naloga Občutki učenca pri žetvi, pisana ob koncu šolskega leta. V njej se namreč že kaže osnova govorniško refleksivistične Gregorčičeve nature, kakor se je pozneje izraziteje izoblikovala v pesniškem delu zrelega Gregorčiča, ki tako rad s podobami iz realnega življenja ponazarja misli in spoznanja ter ob najrahljšem zunanem povodu zapada meditiranju. Svoj spis začneja takole: »Skoraj vsaka reč po neizmerni stvarnici božji nas, če jo pazljivo pregledujemo, kaj resnobnega uči. Če stojiš pri širokim morji in zamišljeno zreš v valovje, ki se, ravnokar mirno, zdaj razserjeno, kviško vzdiguje [!], kot da bi hotelo visočino gor doseči, in ko vse, kar se dobi, pokončati žuga, ali ti ne pride posili v spomin, da je tvoje življenje, v katerim te kmalo veselje navdaja, kmalo pa žalost in bolečine tarejo, timu podobno? Ali se ne spomniš, ko zvečer na nebo pogledaš... da ravno tisti, ki je te neizmerne svetove na nebeško poslopje postavil, tudi tebe vstvaril, in da je on, ki je z njim njih pot zaznamoval, tudi tebe [!] tvojo odmeril?«

Sicer je bila že v naslovu samem dana pobuda za prisposodabljanje, vendar je podoba v tem Gregorčičevem spisu tako pogosto sredstvo, da naravnost opo-

²⁴ Profesorji so se vrstili v naslednjem redu: latinščina: Prettner (I. in IV. razred), Diak (I., II.), Hohenwarter (III.), Steiner (prevzel četrtošolce v drugem polletju in jih vodil do mature); grščina: Kott (III., prvo polletje), Trojansček (IV., prvo polletje), Steiner (IV., drugo polletje in V.) ter Holzinger (III., drugo polletje in VI.-VIII.), po Marušičevi oznaki vsestransko izobražen mož (Moja doba in podoba, 62). — ²⁵ Prim. N 1860, 99-100, 106; Mt 1938/9, 12, 112. — ²⁶ Marušič, Moja doba in podoba, 63. — ²⁷ Burgar, 12. — ²⁸ UBL, Ms

zarja, kako se je ta način prikazovanja Gregorčičevi naturi prilegal, kako se je v njej na široko razmahnil, vpletajoč narodne pregovore in povsem samostojna dognanja, stisnjena v neke vrste aforizme, tako značilne za poznejšo miselno pesem. Naj navedem en primer: Kmet, ki pusti, da se njiva zarase, lahko travnik... spet razorje; ali kar učenec v mladosti zamudi, v starosti ne bo mogel popraviti.

Učne knjige za slovenščino so bile tedaj za nižjo gimnazijo Bleiweisova Berila I.—IV., za višjo Miklosičeva Berila V.—VII., ter Janežičev Cvet slovenske poezije s kratkim naukom o pesniških izdelkih. Slovničnemu pouku so rabili: Janežičeva Slovenska slovnica, Potočnikov Sprachlehre in v osmem razredu Miklosičeva staroslovenska krestomatija.²⁸

V kakšni smeri se je gibal pouk slovenščine, je razvidno tudi še iz šolskega poročila za l. 1860/1, ko so v peti pri Šolarju obravnavali Berilo V. »z gramatično, stvarno in literarno zgodovinsko razlago s posebnim ozirom na slovensko narodno pesem«.

Če mu smemo verjeti, je Gregorčič že tedaj Pajka dosti manj cenil od Šolarja. Pozneje trdi, da mu je bilo jako žal, ko so s Pajkom »tako revišče dobili«.²⁹ Do tako porazne ocene je pripomoglo gotovo Pajkovo togo gledanje na literaturo, ki ni moglo biti dosti drugačno od nerodnega obravnavanja narodne pesmi v članku, objavljenem v šolskem izvestju l. 1863. Pajk deli v tem spisu narodno poezijo vsebinsko vprav salomonsko na veselo, žalostno in srednjo! Mislim, da se ne motim, če vidim glavno Pajkovo slabost predvsem v načinu, kako je literaturo podajal in jo samovoljno komentiral, kakor pa v znanju. V tem bi mu najbrž niti tedaj, ko je bil na začetku učiteljske kariere, ne mogli očitati nevednosti. V enem pa je tudi Pajk gotovo pravilno usmerjal pozornost svojih učencev, in to je, v poudarjanju kvalitet Prešernove pesmi, ki jo je sam zelo cenil.³⁰

Od drugih profesorjev, ki so mogli dati učencem še kaj več kakor predpisano šolsko znanje, omenja Smrekar Tomaža Hohenwartherja, Steinerja in Ludvika Preissa; vsi ti so Gregorčiča imeli radi, vendar se njihov duhovni vpliv danes ne da več določiti. Brez pomena je bil za pesnikov razvoj najbrž slavni Blaž Kocen, učitelj prirodopisa v prvi; prav tako tudi zaradi prezgodnjega odhoda iz Gorice ravnatelj Venceslav Menzel, leposlovec, filolog in zgodovinar.³¹

Po drugi šoli je bil Gregorčič sprejet v malo semenišče, ki je bilo znova odprto v novembru 1858. Zavod je bil osnoval l. 1636. grof Werdenberg za štiri in dvajset gojencev latinskih šol, ki so prejšnji razred končali vsaj z dobrim uspehom. Vodstvo Werdenbergovega semenišča so imeli vse do l. 1773. jezuiti, ko je bil njihov red razpuščen. Tedaj so osnovali štiri in dvajset štipendij, ki so se po cesarskem ukazu iz l. 1858. porabliale v prid novoustanovljenega malega semenišča. Po Werdenbergovi določbi so imeli njegovi potomci pravico podeliti šestnajst štipendij, drugih osem pa jezuitski prior, oziroma za časa Gregorčičevega šolanja goriški škof.³² Vendar pa štipendisti niso morali stanovati v malem semenišču.

Prvo leto je bilo v zavodu dvajset gojencev. Ker zavod ni imel lastne stavbe, je bil s prostorom precej na tesnem; ko se je po dveh letih preselil na Cingrof

624 a. — ²⁸ Gl. Simonič, Slovenska bibliografija I., 26-7. — ²⁹ Levcu 3. VII. 1882 po Pajkovem napadu na Poezije I. — ³⁰ Prim. članek O slovenskih narodnih pesmih v izvestju goriške gimnazije za l. 1862/3. — ³¹ Marušičeva oznaka v n. d. str. 18. — ³² Slovenski prijatelj 1860,

v grad grofa Mihaela Coroninija, so gojenci imeli na razpolago tudi vrt in dvorišče, česar prej ni bilo.³³

Gregorčič je dobil Werdenbergovo štipendijo v znesku sto šest in dvajset goldinarjev l. 1859.³⁴ Kakor drugi štipendisti je v smislu ustanovnikove določbe moral moliti za Werdenberga in njegove potomce, biti več glasbe ali pa se ji vsaj posvečati in sodelovati v cerkvenem zboru.³⁵

Vstop v malo semenišče je bil za bodočega pesnika velikega pomena: na eni strani so prenehale skrbi domačih za vzdrževanje, na drugi pa je prenehala tudi Simonova svoboda, kajti vodja Respet je uvedel v zavod strogost. Temu se je pridružila še slaba hrana, ki je neugodno vplivala zlasti na hitro se razvijajoči Simonov organizem. Gregorčič je prav v tistih letih nenavadno hitro rasel in s šestnajstimi leti dosegel tisto višino, kot jo je imel poslej.¹⁸ Lakoto je povečavala zlasti še trakulja.³³ Edina sreča je bila, da je v zavodu služila za kuharico Gregorčičeva sorodnica, ki je doraščajočemu fantu naskrivaj dajala jesti. Ko je vodja za to zvedel, je Gregorčiču očital, da je trmoglav.³⁷ Ko so Gregorčiča v sedmi in osmi obnem z nekaterimi drugimi gojenci zaradi pomanjkanja prostora preselili v veliko semenišče, je postala tudi hrana boljša.¹⁸

Toda v nadomestilo za izgubljeno prostost je malo semenišče dalo Gregorčiču priliko, da se je toliko intenzivneje predajal lastnemu študiju, zlasti prebiranju domače in tuje književnosti. Grof je imel namreč na Cingrofu svojo knjižnico, do katere so gojenci iztaknili ključ in si po svoji volji izposojali knjige. Verjetno je bil tudi Gregorčič med njimi.¹⁸ Tako se je tu utegnil temeljiteje kakor v šoli seznaniti z nemškimi klasiki Goethejem, Schillerjem, tedanjim modnim pesnikom Geiblom, nemara tudi že s Heinejem. Gotovo je vneto prebiral Prešerna, Koseskega, Levstika, Jenka in druge slovenske pesnike ter pisatelje, od časopisov pa predvsem Janežičev Glasnik, ki je začel izhajati, ko je bil Gregorčič v drugi šoli.

Tudi Kollarjeve ideje slovanske vzajemnosti so najbrž kmalu zajele obnem z drugimi dijaki tudi Gregorčiča. Izpričano je za gimnazijska leta učenje srbohrvaščine in češčine,³⁸ medtem ko se za ruščino da le domnevati.¹⁸ Vzporodno s tem je nemara prebiral vsaj glavne predstavnike tistih literatur, v prvi vrsti pesnike: Vraza, Preradovića, Njeguša, Radičevića, Čelakovskega, Mácho, Hanka, Puškina, Lermontova in druge.

Poleg tega se je Gregorčič učil petja, za katero je prinesel na svet izboren posluh. Kot Werdenbergov štipendist se je že tako moral posvečati glasbi. S svojim prijetnim baritonom je pel skoraj vse a prima vista.¹⁸

Drugovali so mu v gimnazijskih letih poleg Smrekarja in Ivana Stresa morda naslednji, sicer po študijah mlajši tovariši: Oblak Franc, Leban Avgust, Berbuč Ivan, Červ Anton in nemara še ta ali oni poznejši goriški kulturni delavec. Narodna navdušenost in žeja po literarni izobrazbi ter duševna sorodnost pa ga je zbliževala zlasti z Ivanom Stresom iz Idrskega, ki je bil po študijah dve leti mlajši.

Medtem ko o Gregorčičevem zasebnem branju za gimnazijska leta lahko samo domnevamo, pa je laže fiksirati, katere pesnike in pisatelje je poznal iz šole. Od latinskih so brali v izboru: Ovida, Vergila in Horaca ter Cicerona, Salusta,

54-5. — ³³ Slovenski prijatelj 1860, 184. — ³⁴ Prim. Mt 1938/9, 10. — ³⁵ Izvestja za l. 1855/6, 15 sl. — ³⁶ Sn 1884, 307; SN 1906, 270; Burgar, 75. — ³⁷ SN 1906, šte. 270; Burgar, 10-11. —

Livija in Tacita. Od grških omenjajo izvestja Xenofonta, Homerja, Herodota, Demostena in Platona.³⁹ Zelo verjetno je, da je iz lastnega nagiba že v tem času prebiral poglavja, ki so jih v šoli izpuščali, pa tudi avtorje, ki niso bili v šolskem programu. Kot ljubitelj klasične filologije je nemara že tedaj bral katero izmed Ajshilovih, Sofoklejevih in Euripidovih dram, poleg Platonovega Critona in Apologije morda tudi Politejo in drugo; poleg Teokrita mogoče tudi Marca Aurela in pesnico Sapfo.⁴⁰ Vsekakor pa se je že tedaj dodobra seznanil s Homerjem in si ustvaril o njem tisto visoko mnenje, kakor ga je imel vse svoje življenje. Malo verjetno je, da bi mu bila ostala tuja Catullova lirika in Horacova *Ars poetica*.

Iz nemške literature so brali v višji gimnaziji: Seumeja (*Der Wilde*), Schlegla (*Arion*), Hebbela (*Das Habermuss*), Herderja (*Die Schwestern des Schicksals*), Kleista (*Der Frühling*), Schillerja (v prevodu Koseskega *Poročestvo in Rokovica*, v Cegnarjevem pa Marijo Stuart in Viljema Tella). To so samo avtorji, ki jih navajajo šolska poročila.⁴¹ Da so bili med njimi tudi Goethe, Heine, Lessing, Bürger, Wieland, Tieck, Körner, Chamisso, Rückert, Uhland, Platen, Lenau, Grün ali vsaj večina teh imen, je več ko gotovo.

Za ta čas moremo le domnevati, da je bral katere izmed avtorjev,⁴² ki se navajajo pozneje v njegovih spisih, korespondenci in drugod: Gundulića, Mažuranića, Cervantesa, Camoësa, Shakespeara, zadnje tri kajpada v nemških prevodih.

Geografski položaj Gorice, ki je bila tedaj po večini furlanskega prebivalstva,⁴³ medtem ko jo je slovenski živelj obdajal z vseh strani, je dal priliko, da se je Gregorčič popolnoma priučil furlanščini in precej seznanil z italijanščino. Obvladal je obe v dialektu in knjižnem jeziku. Učenci so v šoli govorili večinoma laški. Gregorčičevo znanje je bilo toliko, da je v sedmi šoli pri italijanskem tečaju ugotovil, da zna sam več, kot mu more dati šola, in se v osmi ni več vpisal vanj.⁴⁴ Pa tudi zunaj šole je bilo dovolj prilike za italijanščino, saj so jo govorili številni priseljenci in židi, medtem ko preprosto ljudstvo furlansko, plemiči, častniki, uradniki in upokojeanci pa nemško.⁴⁵ Verjetno je, da je Gregorčič ob tem času bral tudi to ali ono italijansko delo.

V leta Gregorčičeve mladosti in šolanja, to je v čas, ki je odločilno oblikoval njegovo duhovno obzorje, padajo značilni dogodki evropskega in posebej avstrijskega političnega življenja: marčna revolucija, Bachov absolutizem in ustavna doba. Prva je osvobodila kmeta in mu vzbudila narodno zavest, rodila je prvi slovenski politični program z zahtevo po zedinjenju vseh slovenskih

³⁹ Češčina mu je pozneje gladko tekla (E 1907, šte. 2). — ⁴⁰ Ovid (v V. razredu): *Fasti* 1 (469–586), 2 (83–118), 3 (259–392), 4 (419–618); *Met.* 8 (260–545, 611–724), 10 (1–77), 11 (1–84), 12 (1–145), *Vergil* (v VI. in VII.): *Georgica* (2, 4), *Aeneis* (1, 2, 7), *Horac* (VIII.): *Odae* I. (1, 4, 7, 14, 31), II. (2, 3, 6, 10, 14, 15, 16), III. (1, 30), IV. (3, 7, 12); *Epod.* 2, 7; *Satir.* I. (1, 9); *Epist.* II. (3). *Cicero* (VII.): *Catil.* I. (Pro arch. poeta, Pro Ligario). *Salust* (v VI.): *Iugurta* (1–60). *Livij* (v V.): *Lib.* 1, 21 (1–50). *Tacit* (v VIII.): *Annales* XIII, XIV (oboje v izboru). *Xenofont* (v V.): *Anabasis* 1 (1–8), *Mem.* (2; 1, 21–33); *Cyr.* (8, 7). *Homer* (v V.–VIII.): *Ilijada* (I., III., VI.–XIX., XXI.–XXIV.); *Odiseja* (I.–XII.). *Herodot* (v VI.): *Polymnia* (1–105 v izboru). *Demosten* (v VII.): *Olynth.* (III.). *Philipp.* (I.). *Platon* (v VIII.): *Apologija*, *Kriton* — *Omenja* jo v pismu Vrhovniku 16. VI. 1906. — ⁴¹ Nemških Mozartovih čitank v Ljubljani nisem mogel dobiti. — ⁴² Da je poznal Gunduličevega Osmana in Mažuraničevega Smrt Smail age, mi sporoča nadzornik Sivec F. v pismu 6. VI. 1943; Cervantesa in Camoësa omenja Trinku 3. XI. 1900. (DS 1928, 250); Shakespearejevega Falstaffa pa navaja v Govoru o želodcu (Zora 1872, 63). — ⁴³ N 1860, 106 in Gregorčič Vošnjaku 9. XII. 1888. (Pismo v ljubljanskem muzeju.) — ⁴⁴ Gregorčič Vošnjaku 9. XII. 1888; Mt 1938/9, 113. — ⁴⁵ N 1860, 106. —

dežel in uvedbi slovenščine v urade in šole ter s (čeprav kratko trajajočo) tiskovno svobodo dala možnost za ustanovitev prvih političnih časnikov. Absolutizem je sicer polnih deset let pritiskal ob tla kali, vzbujene po revoluciji, in v kratkem odpravil vse njene pridobitve ter zatrl za vso to dobo politično in kulturno delovanje, v kolikor ni životarilo pod previdnim Bleiweisovim vodstvom v Novicah; toda z uvedbo ustavnega življenja l. 1861. je narodna ideja znova in še z večjo močjo vzplamtela in si dala duška na vseh področjih kulturnega delovanja; še najbolj pa v številnih čitalnicah, ki so imele namen z družabnimi prireditvami prebuditi in pritegniti vse plasti mladega naroda.

Čitalnice so se na Primorskem sijajno razvijale. Prvo je priklical v življenje dr. K. Lavrič l. 1871., ko se je iz narodno nezavednega svobodomisleca razvijal v zavednega slovenskega narodnjaka, kulturnega delavca in iniciativnega političnega voditelja goriških Mladoslovencev. Lavričevi tolminski čitalnici se je kmalu pridružilo lepo število drugih, tako da jih je konec šestdesetih let bilo na Primorskem pet in dvajset, ki so se dostojno uvrščale med trideset čitalnic na ostalem slovenskem ozemlju.⁴⁶

Da je Gregorčič z zanimanjem spremljal razvoj kulturnega življenja na Goriškem, je uumljivo. Udeležil se je pa tudi z drugimi goriškimi višješolci besede v tolminski čitalnici 29. avgusta 1863, ki so jo na pobudo Franceta Oblaka priredili goriški dijaki.⁴⁷ Za uvod je Gregorčič sam recitiral pesem Pozdrav Tolmincem, najzgodnejše po imenu izpričano delo mladega poeta.⁴⁸ Fran Smrekar poudarja, da je bil Gregorčič v višji gimnaziji Slovenec z dušo in telesom in je vedno nosil slovensko ovratnico.⁴⁹

Tedanje slovensko javno življenje označuje v politiki ohromel konservativizem, ki postaja že kar identičen z imenom njegovih glavnih predstavnikov — s Staroslovenci. V umetnosti, kolikor je o njej sploh mogoče govoriti, je glavno načelo utilitarizem; to pojmovanje je glavni vzrok, da so za dolgo dobo ostale neopažene prave vrednote Prešernove pesmi in se je njim na škodo razpasel kult estetsko nepomembne bombastike Vesela-Koseskega. S Prešernovo smrtjo se je iz naše poezije umaknila umetniška inspiracija, medtem ko so Toman, Jeriša, Razlag in drugi rodoljubi zapeljali našo liriko na oazo narodnobudniške pesmi, varirajoč neprenehoma že dovolj premlete fraze o svobodi, bratstvu in narodnosti. Šele z Levstikom in Jenkom se je vrnil v naše slovstvo pravi pesniški duh, ki je temeljil v notranji umetnikovi potrebi po ustvarjanju, medtem ko je drugim zgolj politična situacija narekovala snov. Res je, da je tudi pri Jenku še dovolj tedaj modnih fraz (domoljubna lirika), pa tudi ta je nazoren dokaz, kako svojsko zna staro snov oblikovati samostojna pesniška osebnost z lastnim, živim čustvovanjem in izvirnim izrazom.

Pasivno sprejemanje tujih pesniških del se je začelo pri šestošolcu Gregorčiču počasi spreminjati v potrebo po samostojnem izražanju lastnih doživetij in spoznanj.⁵⁰ Prve pesmi nam sicer niso znane niti po naslovu, domnevamo pa lahko, da so kakor nekoliko kasnejše sedmošolske in osmošolske pesmi nosile pečat domovinskega čustvovanja, to je najnavadnejšega objekta tedanje poezije na sploh.⁵⁰

⁴⁶ Prim. SBL I. 622. — ⁴⁷ Gl. o tem Naprej 8. sept. 1863/280; dr. F. Oblak; Dr. K. Lavrič in njegova doba, 13-15; Mentor XXVI., 113-4. — ⁴⁸ Pesem ni ohranjena. — ⁴⁹ Gl. Gregorčičevo korespondenco v Vrhovnikovih prepisih v UBL, list 1131. — ⁵⁰ Sam pravi pozneje

Prva po imenu znana pesem pa je že omenjena prigodnica Pozdrav Tomincem, ki je nastala v zvezi s tolminsko besedo avgusta 1863.⁵¹

Objavljati je začel svoja dela razmeroma pozno, in sicer po maturi. Novembrska in decembrska številka Slovenskega glasnika sta prinesli ciklus trinajstih Iskrice domorodnih,⁵⁴ zapetih v Jenkovem slogu. Avtor se je skrnil za značko R. V. Oblikovno so te pesmice toliko dovršene, da se mi ne zdi verjetno, da bi bile sploh prve Gregorčičeve pesmi. Vzdevek prvenci⁵² je razumeti po mojem mnenju le kot prve objavljene pesmi. Saj je pri Pomladi in Rožah, objavljenih kasneje, napor za obliko in izraz dosti očitnejši.⁵³ Dovršenost Iskrice je potrdil pesnik sam, ko je večino, čeprav popravljenih, sprejel v Poezije.

V Iskricah je mladi poet plačal davek domovinski ideji, kakor je bila tedaj navada pri vseh poetih. Poleg konvencionalnih verzov je v njih tudi že toliko pristnega čustva in samostojnega izraza, kot ga je v tedanji produkciji te vrste le malo. V primeri s Tomanovo domovinsko pesmijo so Iskrice korak naprej. Medtem ko se v Tomanovih verzih skriva le suho, dolgovezno agitatorstvo, ki je čustveno docela hladno, je Gregorčič v vsej vsebinski in kompozicijski naivnosti toplejši, pristnejši, njegovi verzi na videz metrično ubožnejši, zato pa notranje bogatejši. V primeri z Jenkovo domovinsko liriko so Iskrice bliže njegovim resigniranim, kakor so Samo, Naša zgodovina, kot pa borbenim Naprej, Buči morje... in podobnim. Umevno, da se tu in tam kaže vpliv drugih pesnikov, na prvem mestu Jenka. Tako je n. pr. prevzel verz njegovih Obujenk, si nehote prisvojil kak epitheton (deva zala) ter celo poetično situacijo.⁵⁵ Stari romantični rekviziti slavec, gaj, lipa pa so bili že tako neogibna last vse tedanje poezije. Celo Koseskega samovoljno krajšanje besed je opaziti v Iskricah (dlana, plami pogled, broj, zmir). Da se je poet naslonil tudi na narodno pesem, dokazujejo številni deminutivi (sončece, srčece, hčericice itd.)

Pa tudi erotični moment se že kaže tu pa tam, le da je s spretno poetično igro potisnjen v domovinstvo.⁵⁶

Ob odhodu z gimnazije je bil dvajsetletni Gregorčič že dokaj izoblikovana osebnost čistega značaja in z razmeroma obsežnim obzorjem, ki je sposobna samostojno presojati življenjske pojave, hkrati pa tudi izražati v podobah lastna doživetja in miselna spoznanja. Do tega ga ni privedel le prirojeni dar, ampak tudi hotenje, pridobiti si vsestransko izobrazbo.⁵⁷ Hkrati s fizičnim dozorevanjem pa se je v njegovo telo že v gimnazijskih letih zajedla kal za poznejšo pljučno bolezen,⁵⁸ kar je še okrepiło dotlej bolj skrite plati njegove duševnosti, to je občutljivost in otožnost. Tudi slabi gmotni položaj na mladostnika ni mogel ostati brez vpliva in je pomagal oblikovati njegov socialni nazor

v pesmi Znamenje: Njo (= domovino) prvi spev je moj slavil, / Poslednji njej se bo glasil... (LZ 1882, 65.) — ⁵¹ Dr. Lovrenčičeva domneva v DS 1940, 446, da se skriva ta pesem nemara med Iskricami, se mi ne zdi osnovana, ker že sam naslov nasprotuje misli, da bi tako konkretna prigodnica dobila prostor v domovinskem ciklu. — ⁵² Tako jih imenuje Levec v LZ 1882, 314. — ⁵³ Slovenski glasnik 1. marca 1865, 65 in 1. septembra 1865/270. Vendar za Rože ni prav gotovo, če so Gregorčičeve. V Poezijah ni ne prve ne druge. — ⁵⁴ Slodnjakova domneva v Pregledu slovenskega slovstva, 258 in 506, da sta Gregorčičevi tudi Gorska cvetlica in pa Sirena (SG 1864, 143, 261), izgublja na verjetnosti ob odločni pesnikovi izjavi Vrhovniku 31. I. 1904: »Ti moram naznaniti, da (Gorska cvetlica) ni moja, četudi navidezno nosi mojo firmo.« Ker stoji pod obema pesmima ista značka, velja torej to za obe. S tem postane odveč dr. Slodnjakovo razpravljanje o Heinejevem vplivu na Gregorčiča v tem času (motivna sorodnost Sirene in Lorelei). — ⁵⁵ Pesnik nagovarja zvezde v Iskrici VII. Prim. podobno Jenko v Moji pesmi. Zadnja Iskrica spominja na Jenkov Obraz X. — ⁵⁶ Prim. Iskrice III. (pozn. Eno devo le bom ljubil...) s paralelo: ljubica — domovina. — ⁵⁷ Prim. Slodnjak, navedeno delo str. 256. — ⁵⁸ Prim.

in sočustvovanje z revnimi. Ne zdi se mi nepomembna opomba nekega njegovega življenjepisca, da Gregorčič nikoli ni imel tistega pravega počitniškega življenja, kakor ga imajo drugi dijaki; saj je bil vedno brez denarja, ker mu ga starši niso mogli dati.⁵⁹ Njegov svetovni nazor, zasidran v tradiciji domače hiše, je dobil trdne opore zlasti še v šoli in v malem semenišču, čigar gojenci so se pripravljali na bodoči duhovniški poklic.

Kljub vsemu temu pa Gregorčiču po končani gimnaziji odločitev ni bila lahka. Na eni strani ga je vabil študij klasične filologije, za katerega se je bil odločil že mnogo prej, na drugi želja staršev, posebno matere, naj stopi v semenišče. Če bi se odločil za prvo pot, potem je bila pred njim pot revnega študenta, ki se mora sam neprenehoma boriti za vsakdanji kruh, saj bi ga domači pri najboljši volji ne mogli podpirati. Z bogoslovjem bi ta skrb odpadla, prišel bi kmalu do kruha in tudi svojim bi v duhovskem poklicu najlaže pomagal. Pa tudi erotično čustvo, ki se je v zastrti obliki javilo v Iskricah domorodnih, je nemara bilo že tako močno, da ga je opozarjalo na nesoglasje med lastno naturo in celibatom, čeprav se to čustvo najbrž še ni dvignilo do zavesti s tisto silovitostjo kot pozneje.

Po daljšem duševnem boju⁶⁰ se je Gregorčič odrekel klicu svojega srca in se uklonil materini želji. V tej usodni odločitvi ni samo izvor vse Gregorčičeve življenjske tragike, ampak tudi glavno gibalno njegove najosebnejše, najtrajnejše in za nas najdragocenejše lirike, to je one, ki je nastala ponajveč v zvezi z Dragojilo Milek.

Mladika II. 1., str. 360. — " SN 24. XI. 1906/270. — " SBL I., 252.

Mitja Šarabon

Tam

Zame ni nikjer več mesta,
kjer duhá bi si spočil;
v tem me svetu vsaka cesta
vodi le do gnilih njiv.
Dà, iz njiv bo rast pognala;
pa jo spet nekdo bo žel,
spet bo njiva v gnitje pala,
spet iz nje bo vstal plevel.

Jaz želim si klasov zlatih,
ki se ne poležejo,
jaz želim si rož košatih,
ki jih ne porežejo.
Stopil bom v nebá vrtove,
kjer cvetlicam večno rast
dala roka je Jehóve.
Tam bom rasel v Božjo čast.